

 Paula Tutty, *The Monks of the Nag Hammadi Codices. Contextualising a Fourth-Century Monastic Community*, Leiden/Boston: Brill 2024/25 (Nag Hammadi and Manichaean Studies vol. 107), s. 328

Autorką recenzowanego tekstu jest Paula Jean Tutty, koptolożka, orientalistka i badaczka wczesnego chrześcijaństwa, papirologii i monastycyzmu egipskiego. Należy ona do nowej generacji badaczy Biblioteki z Nag Hammadi, którzy – po 80 latach od odkrycia biblioteki – przenoszą akcent w badaniach z analizy koptyjskich tekstów na badanie treści materialnych i społecznych kontekstów ich powstania. Omawiana książka Tutty jest zasadniczo przepracowaniem i rozwinięciem jej rozprawy doktorskiej, przygotowanej w Oslo. Wpisuje się ona w szerszy zwrot badawczy, do którego zalicza się również monografia Lundhauga i Jenotta, *The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices*, która podejmuje podobne zagadnienia. Ta nowa perspektywa stawia w centrum nie tyle same treści traktatów, ile warsztat redaktorski, papirologiczne, materialne świadectwa oraz codzienność mnichów, którzy kodeksy kopiowali, przechowywali i użytkowali. Książka Tutty jest kolejnym, ambitnym przykładem tego podejścia.

Autorka podejmuje próbę zrekonstruowania konkretnej, lokalnej wspólnoty monastycznej z IV wieku na podstawie papirusów wtórnie użytych jako oprawa kodeksów – kartonaż z makulatury papirusowej służący do usztywniania okładek. Traktuje je jako fragmentaryczne ślady pozwalające uchwycić życie codzienne, mobilność i relacje ekonomiczne mnichów.

W pierwszym rozdziale P. Tutty analizuje dokumenty z kartonażu (listy, kontrakty, rachunki) i identyfikuje je jako materiały pozostawione przez mnichów, choć z dużą ostrożnością. Terminologia ascetyczna pojawia się w sposób niejednoznaczny, ale całość wskazuje na środowisko monastyczne o zróżnicowanej strukturze. Rozdziały 2 i 3 ukazują monastycyzm egipski jako złożony krajobraz, w którym obok wspólnot pachomiańskich współistniały luźniejsze grupy mnichów funkcjonujących w sieci lokalnych relacji. Autorka rysuje też topografię monastyczną regionu i podkreśla jego stosunkowo dużą mobilność. W rozdziałach 4 i 5 podejmuje się rekonstrukcji mniszej ekonomii, wskazując na ich udział w produkcji tekstyliów, w rolnictwie, w wymianie dóbr oraz w relacjach patronackich.

Dane zebrane z kodeksów ukazują monastycyzm jako zjawisko aktywnie zakorzenione w lokalnym życiu gospodarczym. Zaś rozdział 6 poświęcono mobilności mnichów, która była elementem trwałym i systemowym, a nie tylko zjawiskiem wyjątkowym.

Rozdział 7 jest kluczowy dla całej książki, ponieważ pokazuje, że mnisi z okolic Nag Hammadi byli nie tylko użytkownikami, lecz również aktywnymi producentami książek. Tutty analizuje budowę opraw, techniki szycia, paleografię i dokumenty użyte w kartonażu, aby wykazać, że kodeksy powstawały w środowisku o rozwiniętej, choć nie w pełni profesjonalnej kulturze rękopiśmiennej. Kopiowaniem tekstów zajmowały się osoby wykształcone, ale niekoniecznie zawodowi skrybowie, a proces wytwórczy odbywał się prawdopodobnie w kilku miejscach równocześnie, w ramach „rozproszonego skrytorium”, którego członkowie dzielili materiały i techniki. Taki obraz przełamuje wcześniejsze próby przypisywania Biblioteki jednemu ośrodkowi pachomiańskiemu i wskazuje raczej na regionalną sieć produkcji monastycznej. Tutty pokazuje również, że materiały użyte do opraw, takie jak: listy, kontrakty czy rachunki, nie są przypadkowe, lecz odzwierciedlają codzienną ekonomię klasztorów i praktyczne podejście do produkcji książek w tym okresie. Powtórne używanie papirusu świadczy nie tyle o braku profesjonalizmu, ale o lokalnych technikach pracy oraz o kompetencjach mnichów w przygotowywaniu materiałów pisarskich. Analiza „rąk skrybów”, ich nawyków i błędów pozwala zrekonstruować poziom edukacji w tych wspólnotach i potwierdza, że kopiowanie tekstów było integralną częścią ich życia. W rezultacie rozdział 7 ukazuje kodeksy Nag Hammadi jako produkt monastycznej technologii pisarskiej, zakorzenionej w realnych praktykach warsztatowych, a nie jako wytwór izolowanej czy ideologicznie jednolitej grupy.

W odniesieniu do ustaleń Lundhauga i Jenotta, którzy wywodzili kodeksy z duchowości i praktyki pachomiańskiej, Tutty proponuje model przepracowany i inaczej osadzony w materiale źródłowym. Podtrzymuje ich zasadniczy wniosek o monastycznym pochodzeniu kolekcji, ale równocześnie przesuwa akcent z jednego scentralizowanego ośrodka na złożony, pluralistyczny krajobraz mnichów Górnego Egiptu. Jej interpretacja nie opiera się na teologicznych zbieżnościach tekstów, lecz na dokumentach z kartonażu oraz analizie warsztatowej produkcji kodeksów. W ten sposób nie tyle polemizuje ona z Lundhaugiem i Jenottem, ile uzupełnia ich ujęcie o podstawę socjoekonomiczną i materialną.

Książka Pauli Tutty jest jednym z najważniejszych opracowań materialnej historii Biblioteki z Nag Hammadi w ostatnich latach. Osadzając kodeksy w środowisku lokalnych mnichów Górnego Egiptu, pokazuje, że kolekcja ta jest wytworem nie izolowanej grupy, lecz dynamicznej i ekonomicznie aktywnej kultury monastycznej. Wpisując się w nowy kierunek badań, który łączy studia nad tekstami z analizą ich nośników, Paula Tutty proponuje model skupiny na źródłach i ostrożnie zniuansowany. Jej praca otwiera drogę do pełniejszego zrozumienia tego, jak monastyczna kultura książki kształtowała duchowość i intelektualne życie chrześcijan w Egipcie IV wieku.